Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2002_3_1.pdf | DOST. 29/01/26 11.26

UDK 811.163.6'276.6:070
Monika Kalin Golob
Fakulteta za družbene vede v Ljubljani

ZAČETKI SLOVENSKEGA POROČEVALSTVA: SKLICEVALNI AVTOMATIZMI GLEDE NA NEZANESLJIVOST O DOGODKU

V članku razčlenjujemo, kako se je v zgodovini slovenskih poročevalskih besedil razvijala posebna oblika poročevalske sklicevalnosti, ki izhaja iz okoliščine, da poročevalec ni navzoč ob dogodku ali stanju (D/S), o katerem poroča. Iz tega izhaja zahteva po izražanju negotovosti glede ubesedenega D/S. Upoštevajoč predhodnike prvega slovenskega dnevnika (Bleiwesove *Kmetijske in rokodelske novice* in Levstikov *Naprej*), smo kot temelj analize upoštevali prvi slovenski dnevnik Slovenski narod, primerjalno pa tudi druga dva dnevnika, izhajajoča v 19. stol., Edinost in Slovenca. Ugotovljeno stanje je primerjano s sočasnim stanjem slovenskega poročevalstva, pokazane so razvojne silnice, spremembe in vplivi nemškega poročevalstva.

The author analyzes – through the history of Slovene newspaper reports – the development of a particular form of reference in reporting, resulting from the fact that the reporter is not present at the event or situation (E/S), which requires him/her to express uncertainty about the E/S (s)he is reporting. While including the forerunners of the first Slovene daily (Bleiweis' *Kmetijske in rokodelske novice* and Levstik's *Naprej*), the basis of the analysis was the first Slovene daily, *Slovenski narod*, and two other 19th c. dailies, *Edinost* and *Slovenec*. The findings from this analysis are compared to the contemporary situation in Slovene newspaper reporting, after which the driving forces found in the development, changes, and the influences of the German newspaper reporting are shown.

Ključne besede: stilistika poročevalstva, zgodovina poročevalskega stila, izražanje negotovosti in neuradnosti v prvem slovenskem dnevniku
Key words: stylistics of newspaper reporting, history of the reporting style, expression of uncertainty and non-formality in the first Slovene daily

Pomenska podstava povedi (propozicija) se različno upoveduje tudi glede na predmetno resničnost, objektivnost, kar je povezano s t. i. gotovostno določitvijo povedi (Toporišič 1982: 271 in nasl.). Naslovnik vsako sporočanje nehote sprejema kot resnično (kar Grice (1975) imenuje »maksima kvalitete« in je ena izmed zakonitosti sporočanja, ki jih isti avtor razkriva kot univerzalne zakone sporočanja[1]). Če glede *resničnosti izrečenega* »nismo čisto gotovi ali pa menimo, da naslovniki povedanega ne jemljejo za čisto zlato, svoje podajanje niansiramo, bodisi tako, da poudarjamo objektivnost povedanega, ali pa se varujemo z izrazi, v katerih so podani naši pridržki glede tega« (Toporišič n. d.: 271–272). Tudi poročevalstvo kot vrsta (javnega) sporočanja uporablja sredstva, povezana z gotovostno določitvijo povedi. Obravnavali jih bomo kot sklicevalne avtomatizme glede na nezanesljivost, negotovost o

[1] Univerzalni zakoni so po Griceu *načelo sodelovanja* in *konverzacijske maksime*. Te so štiri: maksima količine, maksima kvalitete, maksima relevantnosti in maksima načina (prim. Hudej 1994: 94–95). Konverzacijske maksime Ducrot (1988: 92–113) imenuje *diskurzivne zakonitosti*, Kunst Gnamuševa (1991) *sporazumevalni zakoni*.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2002_3_1.pdf | DOST. 29/01/26 11.26

ubesedenem dogodku in kot ustaljena jezikovna sredstva, s katerimi poročevalec potrjuje zanesljivost glede izrečenega. V poročevalstvu je izražanje zanesljivosti oz. nezanesljivosti glede ubesedenih prvin stvarnosti povezano s posredništvom pri prenosu informacij, poročevalec namreč pogosto poroča o dogodku, ki ga je sporočil kdo drug. Izražanje negotovosti je v samem bistvu vsakega prenosa oz. posredovanja pri poročanju, tudi nejavnega. Ko namreč prijatelju pripovedujemo novosti, ki smo jih slišali od koga drugega, svoje sporočanje pogosto opremimo s sredstvi, ki izražajo negotovost. Eno najpogostejših sredstev[2] v nejavnem sporočanju je členek *baje* (*Baje* se bosta poročila.) in tudi glagoli, kot npr. *pravijo*, *sliši se, trdi se* … (*Pravijo*, da je noseča.)

Poročevalstvo kot javno sporočanje mora v skladu z javno odgovornostjo toliko bolj natančno sporočati naslovniku, če ubesedeno ni čisto preverjeno oz. gotovo, zato je razvilo vrsto sklicevalnosti, ki posebej izraža nezanesljivost o dogodku ali stanju in je posledica dejstva, da poročevalec ni bil sam na kraju dogodka oz. ni sam preveril stanja; v nasprotnem primeru, torej če je poročevalec bil na mestu dogodka oz. je preveril stanje, se nezanesljivost posebej ne izraža, če pa ga na kraju dogodka ni bilo, se nezanesljivost izraža posebej, in sicer besedno ali morfemsko (Korošec 1998: 202–203).[3] Oba načina je razvil že prvi slovenski dnevnik Slovenski narod:

a) besedno: bojda, menda, baje, neki, nekda

b) morfemsko: naj bi + deležnik -l

V članku nas bo zanimal zgodovinski razvoj poročevalske sklicevalnosti, in sicer upoštevajoč predhodnike prvega slovenskega dnevnika Bleiwesove Kmetijske in rokodelske novice (KRN) in Levstikov Naprej (N), ter nadaljnji razvoj v slovenskih dnevnikih.

1 Besedno izražanje nezanesljivosti

Jezikovna sredstva za besedno izražanje nezanesljivosti so bili v slovenskih dnevnikih, pa tudi že v njihovih predhodnikih, najpogosteje členki, katerih pomen je izražanje domneve, negotovosti. Najpogostejši je bil vse do konca stoletja členek *baje*, ki so ga uporabljale že Bleiweisove Novice in Levstikov Naprej kot *boje*, ob njem se je pogosto pojavljal tudi členek *nek(i)*, danes v SSKJ označen s kvalifikatorjem *starinsko* za sodobno *baje*, *menda* (poudarila M. K. G.):

[2] Toporišič (n. m.) navaja sredstva, s katerimi izražamo negotovost: členki (neki, baje, menda …); členkovni izrazi (po splošnem mnenju; po pripovedovanju …); glagoli in povedkovi izrazi (pravijo, govorijo, obstaja govorica); prihodnjik; pogojnik …

[3] »Če poročevalec ni bil na kraju dogodka D oz. ni preveril stanja S in se torej pri poročanju o tem sklicuje na tuje poročanje, se v skladu z javno odgovornostjo pri poročanju o določenih pomembnih D/S nezanesljivost o D/S izraža posebej, vendar praviloma ne več v vesteh, ampak v razširjenih vesteh, poročilih itd. Nezanesljivost pri sklicevanju se izkazuje kot domneva, neuradnost, nedokazanost o D/S. Na jezikovni ravni se to izraža:

a) morfemsko: naj bi storil, dejal;

b) besedno: členkove zveze s povedniki: je menda storil, dejal; ki da je, ker da je storil, dejal.« (Korošec 1998: 202–203).

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2002_3_1.pdf | DOST. 29/01/26 11.26

4. dan t. m. je knez Gorčakov **neki** pred cesarja položil odgovor zapadnim pismom. Odgovor **bojé** da je miren, in pride kmalo pred ministerstvo na posvetovanje. (N 1863, 221); V Černogori se bo **nek** potolažil siloviti razpor med knezom in stricom njegovim. (KRN 1854, 4); Tudi na Ruskem bojo **boje** nabirali vojake za Mehiko. (KRN 1865, 212)

V prvih, nednevniških letih Slovenskega naroda (SN) in vse do leta 1886 so se za izražanje negotovosti o dogodku ali stanju uporabljali členki *menda*, *neki* in *baje*, leta 1869, sicer redko, tudi *bojda*:

– neki: Za španjski prestol se bota **neki** poganjala kralj portugalski in vojvoda Montpensier. (SN 1868, 22. 10., 4); O bolezni ruskega carjeviča poročajo najnovejši telegrami, da je **neki** že iz nevarnosti. (SN 1873, 4. 1., 3);

– bojda: Ruski poslanec v Parizu **bojda** prav pridno dela, da bi osnoval prav ozko zvezo nad Rusijo torej Prusijo in Francijo … (SN 1869, 8. 4., 3);

– baje: Dunajski mestni zbor hoče **baje** doseči, da se Dunaj loči iz zveze Spodnje Avstrije tako, da bode … (SN 1869, 9. 11., 3); Cesar je dal spomenico Taaffejeve ministerske stranke **baje** Plenerju, kot najstarejšemu izmed »petorice«, Giskrovcev, odgovoriti. (SN 1870, 1. 1., 3); V Šiški nad Ljubljano so se zadnjo soboto kmetski fantje med soboj tepli. Eden je **baje** teško ranjen. (SN 1873, 24. 1., 4);

– menda: Ta proračun bo **menda** končan v dveh sejah, potem se delegacije za teden dni razidejo … (SN 1871, 19. 1., 3); Gotovo je **menda**, da bodo slovenski poslanci, izvzemši dva ultramontanca, Herman in Barbo, glasovali v liberalnem smislu, t. j. za te postave. (SN 1873, 16. 11., 2); Državni zbor bode **menda** denes sprejel podaljšanje vojne postave … (SN 1878, 22. 12., 3);

Leta 1886 se je pojavil (danes neznani) členek *nekda*, zdi se, da namesto *menda*, ki se je zopet pojavil 1890. in tega leta soobstajal z *baje* in *nekda*, po letu 1891 se *nekda* in *neki* skoraj nista več uporabljala, nekajkrat smo prvega zasledili leta 1897, drugega pa 1898. V 90. letih sta bila v rabi predvsem *baje* in *menda*. *Nekda* je v slovarjih 19. stoletja razložen kot sinonim prislova *nekdaj*, tako že Janežič (1851) *navaja někda, nekdaj, ad. einst, ehemals*, enako drugi slovarji in Pleteršnikov (1894/95), ki pri *nekda* navaja le besednovrstno oznako *adv*. in sinonom *nekdaj*, podatek o viru pa sta Murkov in Cigaletov slovar. Raba v SN pa kaže, da členek *nekda* gotovo ni bil rabljen v prislovni rabi namesto *nekdaj*, saj npr. v povedi *Turčija ima **nekda** zbranih 500.000 vojakov* (SN 1886, 9. 2., 2) členka ne moremo zamenjati z *nekdaj: *Turčija ima nekdaj zbranih 500.000 vojakov.* Členek se je pojavil med Železnikarjevim urejevanjem SN (1882–1892) in je gotovo imel enako vlogo kot *baje*, *menda*, vendar pa v takem pomenu ni zapisan ne v slovarjih ne v slovnicah 19. stoletja, tako npr. Janežič (1864: 107) pri *dvomno pri- in odrekovavnih prislovih* navaja *boje, brž ko ne, beržčas, li, je li, menda, lahko da, morda, morebiti, znabiti, neki, nek, nemara* … Ker nam slovarji in slovnice preteklega in tega stoletja ne dajejo nobenega podatka o obstoju in rabi besede *nekda* v členkovni rabi, lahko le predvidevamo, da je *nekda* členek, ki je nastal kot sklop iz dveh besed: oblike členka *neki,* ki je po narečnem odpadu izglasnega *–i* uporabljen kot *nek* (ima ga tudi Janežič v slovnici, n. m.), in členka *da,* ki se je v časopisju 19. stol. uporabljal v t. i. navezovalni sklicevalnosti, ki jo obravnavamo pri točki 4. Tam je naveden tudi zgled za podobno, a ne sklopljeno zvezo dveh

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2002_3_1.pdf | DOST. 29/01/26 11.26

členkov, sklicevalnega *baje* in navezovalnega *da*, tako da lahko sklepamo o podobni rabi *neki* + *da*, ki jo je Železnikar uporabljal (morda zaradi narečne rabe?) kot *nekda*. Podobni sklopi oz. mešane tvorbe so *bojda*, *menda*, *morda,* katerih nastanek etimologi (prim. Snoj 1997: 40, 334) predvidevajo iz *bojo da, »pravijo, da; bajajo, da« oz. »sklopljeno in v hitrem govoru (ali narečnem razvoju) skrajšano iz *meni da* 'misli, da'. Sklop se je prvotno uporabljal kot uvodni stavek v odvisni govor. Podobno je sklopljeno *bojda*, *morda*.« (Snoj n. d.: 334).

– nekda: Car se je **nekda** izjavil, da ne more sprejeti teh adres /…/ Oboroževanje se **nekda** vedno nadaljuje, zlasti se utrjujejo pribrežja. (SN 1886, 4. 1., 2); Vlada **nekda** neče dopustiti, da bi se kaj premenil carinski tarif. (SN 1886, 2. 6., 4); Papež Lev XIII. bode **nekda** čednostno rožo letos v veliki noči cesaričinji vdovi Štefaniji poslal. (SN 1889, 16. 4., 3)

V poročevalskih besedilih se različni členki bodisi izmenjujejo, kot da gre za izogibanje ponovitvi iste besede s sinonimom:

Bismark je **neki** zbolel, pa vendar posebne nevarnosti ni. **Menda** se je bil v severno-nemškim drž. zboru preveč razdražil. (SN 1869, 20. 3., 4); Državni zbor se je danes sešel in **menda** pričel budgetno debato. Avtonomisti bodo **baje** pustili v glavnej debati govoriti samo … (SN 1880, 7. 4., 2); Bolgarski ministerski predsednik Radoslavov **nekda** močno ruje proti regentstvu. Mutkurov pa **baje** zahteva, da odstopi vojni minister. (SN 1887, 30. 6., 2); Sedaj je pa **menda** tudi vlada prišla do prepričanja da je ta šola nepotrebna in je **baje** že sklenila, odpraviti jo. (SN 1890, 17. 9., 3)

Lahko pa se ponavlja isti členek:

Dosedanji poslanec ruske vlade v Parizu, grof Arnim, pride **baje** namesto umrlega Bernstorfa za poslanca v London, v Pariz pa pojde **baje** znani general Manteuffel. (SN 1873, 16. 11., 2); V kratkem je **baje** pričakovati važnih prememb v ministerstvu. Matuš **baje** ustopi v ministerstvo kot češki deželni minister in pl. Gauč izstopi iz ministerstva. Na njegovo mesto **baje** pride sedanji namestnik na Moravskem grof Schönborn. (SN 1888, 14. 5., 2)

Nezanesljivost poročanja včasih stopnjuje še raba sklicevalnih glagolov (s prostim morfemom *se*), ki izražajo domnevo, nepotrjenost (*trdijo, pravijo, pripovedujejo, da …; govori se*, *čuje se*, *sliši se, da …*): *Ministerstvo **baje** zdaj vendar res kuje svojo volilno postavo za državni zbor. Zadnji soboto je bil **baje** ministerski svet o tem vprašanji. **Čuje se**, da pride …* (SN 1872, 7. 11., 2), ali raba členka *vsaj*: *Naš državni zbor se **menda** za časa vojske ne bode sklical. **Vsaj** se tako poroča »Tgp.« iz Dunaja.* (SN 1870, 19. 7., 3).

Povedi s členkom lahko sledi še pogojni odvisnik, ki uvaja komentar k povedanemu:

Iz karlističnega tabora je **baje** večina štabnih oficirjev in večina oficirjev ženi-kora uskočilo k Alfonzu. **Če je to res**, potem bode ta nov dogodek v Španiji vsaj to dobro imel, da bode bratomorno kugo karlistične reakcije zadušil. (SN 1875, 6. 1., 2); Gališki deželni zbor bode **baje** tudi letos zboroval še le v decembru. **Če je to res**, začne se budgetna debata v državnem zboru šele po božičnih počitnicah. (SN 1888, 8. 8., 2)

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2002_3_1.pdf | DOST. 29/01/26 11.26

Tisto, o čemer pisec meni, da je nezanesljivo, stoji za sklicevalnim členkom, tako da je večinoma izpričana nezanesljivost glede dogodka/stanja sploh, v nekaterih primerih pa stoji členek pred imenovanjem vira, tako da je kot nezanesljiv predstavljen vir, seveda s tem posledično tudi informacija:

Glavne točke ti zvezi so bile, kakor **neki** dobro podučene osebe trdijo, le-te: … (SN 1869, 8. 4., 3); »Dziennik Polski« naznanja iz **baje** zanesljivega vira, da je vojno ministerstvo izdelalo novo vojaško predlogo … (SN 1893, 24. 3., 3); Po **baje** zanesljivih poročilih iz južne Afrike je že 20.000 Holandcev iz severnih delov Kaplandije in iz Natala prijelo za orožje. (SN 1899, 6. 12., 3)

Zanimiv je tudi primer izpostavljenega členka *baje*, ki v sobesedilu deluje kot rahlo ironično izražen dvom, a ne o tem, da je bilo kaj tako izrečeno, temveč o resničnosti izjave sploh, kot nekakšen »tako so sicer rekli, a o tem dvomim«: /…/ *V prvi vrsti bo te dobrote deležna Gališka, katera dobi šest novih železniških prog, dolgih skupaj 249 kilometrov. Te gališke železnice niso samo lokalnega, nego* ***– baje –*** *tudi strategičnega pomena.* (SN 1895, 4. 1., 2). Ne gre več za poudarjanje sklicevalnosti s členkom *baje*, ampak za komentar k zakonu o železnicah, ki je določenim deželam – po piščevem mnenju neupravičeno – dajal prednost pred drugimi.

Tudi členek *menda* ima v nekaterih besedilih pomen, ki je ocena piščeve ocene o verjetnosti dogodka ali stanja in zato nasprotje sklicevalnosti (Korošec 1998: 205): *»Politik« piše* ***menda*** *vsled dogovorov z dotičnimi voditelji, da Čehov, Moravcev in Tirolcev ne bode v državnem zboru.* (SN 1870, 28. 5., 3)

Drugi nesklicevalni členki, ki se pojavljajo v drugi polovici 19. stoletja kot piščeva ocena o verjetnosti dogodka ali stanja, so poleg *menda* še *morda, najbrž*, *bržkone* in *bržčas*, nekajkrat pod vplivom hrvaščine tudi *valjda* (ki se pojavlja med Jurčičevim urejevanjem SN), vsem je skupno, da izražajo precejšnjo verjetnost:

– Novo ministerstvo dobimo **morda** že v enih dneh. (SN 1871, 4. 11., 3);
– Pogajanja mej Krečani in Turčijo **najbrž** še ne bodo tako hitro končana, vsaj hitrost ni lastnost turških državnikov. (SN 1889, 26. 8., 2);
– Izgubil se je v Selci v mariborskem okraji že 23. oktobra šestletni deček Martin Živko, sin posestnice Marije Živko. **Bržkone** ga je kak neznan voznik soboj vzel. (SN 1873, 14. 11., 4);
– Ministerski svet je imel glede tega včeraj sejo; **bržčas** se je odločil negativno. (SN 1898, 7. 2., 2);
– Iz izida te seje se vidi, da Lienbacherjev šolski predlog v gospodarskej zbornici **valjda** ne bode večine dobil, ker je z ustavoverci zoper njega glasovala tudi srednja stranka, zanj pa samo avtonomistična stranka gosposke zbornice. (SN 1881, 15. 3., 1).

Pogosto so povedi s temi členki za sklicevalnimi in so poročevalčev komentar k povedanemu:

Cesar bo **baje** potoval k odpiranji sueškega kanala. Pohod pruskega prestolonaslednega princa bo imel **bržkone** vspeh, da bode nehalo sovraštvo … (SN 1869, 12. 10., 4), Mej turškim velikim vezirjem in drugimi ministri vlada **nekda** veliko nasprotje v raznih zadevah. **Najbrž** bode v kratkem prišlo do ministerske krize. (SN 1887, 24. 3., 2);

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2002_3_1.pdf | DOST. 29/01/26 11.26

Dvoumen je naslednji zgled:

(Detomor). Iz Bovškega na Goriškem se poroča, da je neka tamošnja deklina na skrivnem porodila in potem dete umorila. Sramota in strah jo je **neki** bilo pred svojimi starši. (SN 1874, 18. 1., 3).

Glede na okoliščine gre lahko za sklicevalni *neki* (danes *menda*) ali pa tudi za piščevo ugibanje o vzrokih (nesklicevalni *morda*).

2 Morfemsko izražanje nezanesljivosti

Morfemsko se nezanesljivost o dogodku ali stanju v sodobnem poročevalstvu izraža z dvodelnim členkom *naj bi* in deležnikom na -l (Korošec 1998: 33–41; 203–205). Gre za hibrid, ki ga Korošec označuje kot *ne-povednik*, v njegovem ozadju pa je zmeraj sklicevalnost. Razvil se je zaradi potrebe po poročanju o vsebinah, ki jih poročevalec ne more ubesediti ne v povednem (izraža realno dejanje), ne v velelnem, ne v pogojnem naklonu. Z rabo te členkovne zveze se namreč ubeseduje: domneva (dvom o zanesljivosti sporočenega), neuradnost (nepotrjenost) dogodka, kar je v zvezi s poročanjem o diplomatskih in političnih zadevah, nedokazanost dogodka ali stanja, kar je v zvezi s sporočanjem o kaznivih dejanjih: (Korošec n. d.: 33–37).

Glede začetkov poročevalstva Korošec meni, da te oblike v drugi polovici 19. stoletja še ni, našel jo je le v nekem oglaševalskem besedilu: *Te krtačice naj bi se po zdravniških sodbah rabile pri najmlajših otrocih, da se pride zobnim boleznim v okom.* (SN 1871, 2. 2., nav. po Korošec n. d.: 34, zgled (53))

2.1 Členkovna zveza *naj bi + del. -l* za izražanje omiljenega ukaza, želje

Gradivo kaže, da je členkovno zvezo *naj bi + del. -l* zapisal že Levstik v Napreju, vendar ne za izražanje domneve s sklicevanjem na mnenje koga drugega oz. izražanje nepotrjenosti ali nedokazanosti:

Stamm opominja, da je bilo 1863. leta 4,800.000 gld. in 1864. leta da bode 5,500.000 gld. treba dati samo za podporo in zato, da so obresti zagotovljene pri tacih početjih, in torej **naj bi** ta reč precej **prišla** v zbornici na posvetovanje. Potem ga vpraša Hasner, kako **naj bi** se tej reči **volil** odbor? Stamm odgovarja, da se mu ta nasvet zdi nujen (dringlich), in tedaj **naj bi** se odbor precej **volil**.(N 244); Levovsko deželno sodstvo je 11. dan t. m. izpoznalo, da se je državni poslanec Rogavski najbrže vdeležil tacega početja, ktero ima po § 58. kazenskega zakona v sebi hudodelstvo velicega izdajstva; torej **naj bi** se deželnemu sodstvu **dovolilo**, da bi Rogavski še ostal zaprt, in da bi se dalje preiskavala njegova reč. (N 305) (poudarila M. K. G.)

Zgledi kažejo, da gre za omiljeni velelni naklon, izražen s pogojnim naklonom, kar je običajno tudi danes, SSKJ namreč pri členku *naj* med drugim navaja: »II. s pogojnim naklonom za izražanje a) želje, omiljenega ukaza: pokazal nam je pot, po kateri naj bi hodili; politiki naj bi uresničevali želje ljudstva; denar za vodovod naj bi zbrali uporabniki sami / šola naj bi začela delovati že jeseni; po tem sporazumu naj bi

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2002_3_1.pdf | DOST. 29/01/26 11.26

velesile zmanjšale oborožitev. Slovnica (Toporišič 1984: 331) podobno navaja, da pogojnik izraža »omiljenost ugotovitve in ukaza«, Korošec (1976: 191) take zglede razlaga kot »omiljeni velelni naklon« in kot sinonim navaja *bi moral* + *nedoločnik*. Levstikove zglede z *naj bi* je mogoče pretvoriti v *bi moral*, ne moremo pa *naj bi* nadomestiti z *menda*, »ki bi kot izrazit členek za izražanje domneve lahko stal na mestu tega ne-povednika« (Korošec 1998: 204), kar je Korošču preizkus, ali gre za izražanje domneve (takrat *naj bi* lahko nadomestimo z *menda*) ali pa za regularni pogojnik v pomenu omiljene ugotovitve ali ukaza (takrat ni mogoča zamenjava z *menda*, ampak z *morati*[4]):

in torej naj bi ta reč precej prišla v zbornici na posvetovanje → in torej bi ta reč morala priti na posvetovanje (ne pa: *in torej bo ta reč menda precej prišla na posvetovanje); kako naj bi se tej reči volil odbor → kako bi se moral tej reči voliti odbor (ne pa: *kako se bo tej reči menda volil odbor) ; in tedaj naj bi se odbor precej volil → in tedaj bi se moral odbor precej voliti (ne pa: *in tedaj se bo menda odbor precej volil); torej naj bi se deželnemu sodstvu dovolilo, da bi Rogavski še ostal zaprt → torej bi se moralo deželnemu sodstvu dovoliti, da … (ne pa: *torej se bo menda deželnemu sodstvu dovolilo).

Tudi v prvem slovenskem dnevniku (že v preddnevniških letih) se je uporabljala členkovna zveza *naj bi* + *del. -l.* Poleg omiljene velelnosti se je uporabljala tudi za izražanje želje in namena:[5]

a) omiljena velelnost (poudarila M. K. G.):

Zato so začeli zahtevati po svojih listih, da **naj bi** ne **bilo** novih volitev, ampak naj se voljeni nemški odborniki kar pokličejo v zbornico, če tudi jim je volilna komisija pravico odrekla. (SN 1885, 2. 1., 2); Mi nijsmo tako strogi, da **naj bi** vsak sodnik **govoril** in **pisal** slovenščino, kakor jo zahtevajo rigorozni naši jezikoslovci, ki so centrum in jedro slovenskej jezikoslovnej vedi in slovenskemu napredku, ki pa praktično življenje tako malo poznajo. (SN 1881, 4. 11., 1); Učitelj **naj bi bil** veščak v vseh strokah in muzikaličen: **Znal naj bi** dobro risati, boriti se, plavati, **bi naj bil** resen a vendar prijazen /…/ Vrhu tega mora biti iz dobre rodbine, imeti lep obraz … (SN 1891, 26. 6, 4);

[4] Preizkus z *menda* in *morati* res deluje pri ugotavljanju, ali gre za domnevo ali omiljeni ukaz, vendar pa lahko *morati* izraža tudi verjetnost, kar smo obravnavali pri točki v zvezi z nesklicevalnimi členki, ki izražajo piščevo oceno verjetnosti dogodka, stanja. Toporišič navaja t. i. naklonske modifikacije (1982: 273), te SSKJ navaja pri 3. pomenu naklonskega glagola *morati* (poudarila M. K. G.): »nav. ekspr., z nedoločnikom izraža **verjetnost**, da osebek a) ima določeno lastnost: ta človek mora biti zelo dober; to mora biti velik lump, tepec; morata si biti velika prijatelja / ta s predpasnikom mora biti kuharica / to mora biti pomota b) je v določenem stanju: profesor mora biti bolan; pijan mora biti, ker se tako smeje; kako srečen mora biti ta človek / rano ima, pasti je moral *verjetno je padel* / mora imeti okoli petdeset let«.

[5] Kar je prav tako v skladu z današnjo rabo. SSKJ navaja ob navedenem pomenu a) (želja, omiljeni ukaz) še rabo členka *naj* za izražanje »b) namena, namere: ustanovili so zvezo, ki naj bi dušila revolucionarna gibanja; ta šola naj bi vzgajala gradbene strokovnjake c) domneve: taka izjava naj bi bila dana na nekem sestanku; ta proces naj bi povzročale neke glivice«.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2002_3_1.pdf | DOST. 29/01/26 11.26

b) želja:

Naj bi se kmalu **umirilo** podzemeljsko gibanje, **naj bi** kolikor je po človeških močeh možno se vse **združilo**, da posledice te grozne nezgode prebivalstvu ljubljanskemu olajša. To želi iz vsega srca … (SN 1895, 19. 4., 1); Celjski mestni zastop je s tem priznal, da žive nemški celjski trgovci in obrtniki ob zaslužku, kateri jim dajejo Slovenci. **Naj bi** Štajerski Slovenci to vender že **izpoznali** in iz tega **izvajali** konsekvence. (SN 1897, 18. 9., 4)

c) namen, namera:

Poročilo policijskega odseka, kako **naj bi** se vprihodnje **izvažali** iz ljubljanskega mesta smeti in kako izprazojavala (sic!) stranišča, se je odstavilo od dnevnega reda in pride drugikrat na vrsto, ker mora o tem prej posvetovati se še odsek. (SN 1881, 18. 6., 2); Sedaj se pogaja egiptovska vlada z neko družbo, katera **naj bi** Kajiro **osnažila**, kakor je storila italijanska vlada svojedobno z Neapoljem. (SN 1899, 20. 6., 3)

Tako stanje je v skladu s takratno slovnično teorijo, ki je zvezo členka *naj* in osebne glagolske oblike štela za želelnik (optativ), torej je slovnica ob povednem (Janežič[6] 1854: 61: *znanivni* ali *določivni* naklon – *določivnik*), pogojnem (*pogojivni* naklon ali *pogojivnik*) in velelnem naklonu (*velivni* naklon ali *velivnik*) poznala še *želivni* naklon ali *želivnik*, in sicer za sedanji, pretekli, prihodnji, *pogojivno-sedanji* in *pogojivno-pretekli* čas (Janežič n. d.: 76). V drugi izdaji Janežič podrobneje opisuje njegovo rabo (1864: 69, 103):

Nakloni so štirje: /…/ želevni naklon ali želevnik (optativ), po katerem se razodeva kaka želja ali voščilo /…/ Kadar se naznanja po želevniku kako dopuščenje, onda mu pravimo dopustni naklon ali dopustnik (koncesiv) /…/ § 232. Želevni naklon ali želevnik (dopustnik) se naredi, če postaviš besedico naj pred določni ali pogojni naklon. Tako se n. pr. glasí želelnik:
a) sedanjega časa: 1. naj delam, 2. naj delaš, naj dela itd.
b) pogojnega naklona: 1. 2. 3.: naj bi delal (a, o) itd.
1. 2. 3.: naj bi bil (po) delal (a, o) itd.

O želelnem naklonu se je govorilo vse do Toporišičeve slovnice, torej tudi še v slovnici štirih avtorjev (1968: 246–248), danes želelnost razumemo kot eno izmed oblik velelnosti, torej govorimo o treh naklonih.[7]

2.2 Morfemsko izražanje negotovosti s členkovno zvezo *naj bi + del. -l*

Že leta 1870, ko je SN izhajal še trikrat tedensko, v rubriki Politični razgled nahajamo zvezo *naj bi + del. –l*, ki je sicer besednoredno in glede rabe vejice napisana zelo

[6] Že prej seveda Kopitarjeva slovnica (1808/1809), Metelkova šolska slovnica (1830) in Miklošičeva dela, iz katerih je izhajal Janežič (Toporišič 1996, 307 in nasl.).

[7] »Starejše slovnice so ločile še želelni naklon (*naj dela*), kar je pa samo eden od opisov velelnika, kakor je opis tudi *moraš delati* ali *lahko dela*.« (Toporišič 1982: 259)

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2002_3_1.pdf | DOST. 29/01/26 11.26

okorno, vendar pa členkovna zveza izraža tisto, kar je izražal takrat pogosto rabljeni členek *baje*: domnevo, da bo po trditvah nekega časopisa Strosmajer imenovan za škofa, vendar pa to še ni uradno potrjeno (in se, kot je razvidno iz nadaljnjega besedila, tudi ni uresničilo): *»Pester Ll.«, ki se je prvi oglasil za Strosmajerja,* ***naj bi se imenoval*** *za nadškofa v Zagrebu, naznanja, da je za to častno službo vendar-le imenovan korar Mihajlovič. /…/* (SN 1870, 11. 6., 1). Očitno je, da *naj* ne opravlja vezniške vloge, ampak členkovno ter skupaj z *bi* in deležnikom *imenoval* izraža neuradnost trditve časopisa Pester Lloyd. Skladenjska zmeda je nastala zato, ker je pisec v stavčni prilastek (*ki-stavek*) združil preveč informacij in skušal čim krajše ubesediti naslednje: *Pester Lloyd je prvi objavil: *Strosmajer naj bi postal novi nadškof v Zagrebu*. Sedaj pa piše: *Imenovan je bil Mihajlovič*. Pester Lloyd informacije o bodočem nadškofu Strosmajerju gotovo ni objavil kot preverjeno trditev, drugače bi poročevalec v SN lahko zapisal: *»Pester Ll.«, ki se je prvi oglasil, da se bo Strosmajer imenoval za nadškofa v Zagrebu, naznanja, da … Uporabil bi torej povedni naklon, ker pa je bila ta informacija zapisana kot uradno še nepotrjena, je želel to v kar se da kratki obliki in v stavčnem prilastku izraziti v naklonu, ki ne izraža gotovega dejanja. Gotovo je bila leta 1870 ta ubeseditev zaznamovana s stališča takratnega knjižnega jezika, nekakšen »oblikoslovni hapaks«, enako kot oblika, ki jo je Korošec našel v oglaševalskem besedilu iz leta 1871.

Kot kaže gradivo, se je oblika *naj bi + del. -l* šele proti koncu stoletja začela (zopet) pogosteje uporabljati tudi za izražanje nezanesljivosti, in sicer najprej za poročanje o dogodku, ki še ni uradno potrjen, »čeprav je dogodek bil, ali je predviden, da bo«, kar je značilnost poročanja o diplomatskih in političnih zadevah (Korošec 1998: 37, 203):

> Hkrati naznanja »Budapest Hirlap«, da odstopi v kratkem še neki drug skupni minister. Ta **naj bi bil** pl. Kallay. (SN 1898, 27. 7., 1); Opozicijonalni listi pišejo že precej časa, da so dnevi zgoraj imenovanim trem ministrom že šteti. /…/ Grof Goluchowski **naj bi padel** radi zunanje politike, zlasti radi Thunovega odgovora /…/ Thun **naj bi padel** radi istega odgovora … (SN 1899, 4. 1., 2)

Dvoumna sta zgleda:

> Na Moravskem se je v deželnem zboru letos zopet sprožila misel, da se osnuje deželni kulturni svet. Svet **naj bi imel** češki in nemški oddelek, kakor deželni kulturni svet češki. (SN 1897, 22. 2., 2); Proti jezikovni komisiji, ki **naj bi** se **izvolila** iz vseh strank že po Veliki noči, da poskusi rešiti jezikovno vprašanje, pisari sila strastno glasilo … (SN 1898, 8. 4., 1).

Lahko bi ju razumeli tudi kot omiljen ukaz ali izražanje namena, vendar je obema zgledoma skupno, da je *naj bi + del. -l* mogoče okrepiti (oz. zamenjati) s členkom za izražanje domneve *menda*: **Svet naj bi menda imel češki in nemški oddelek …; *Proti jezikovni komisiji, ki naj bi se menda izvolila iz vseh strank že po veliki noči, …*, kar po Korošču (1998: 204) pomeni, da je *Svet naj bi imel = Svet bo menda imel …* in *komisija, ki naj bi se izvolila = komisija, ki se bo menda izvolila …*

Ugotovimo lahko, da se je po prvih okornih poskusih v 70. letih morfemsko izražanje negotovosti in neuradnosti v slovenskem poročevalstvu pojavilo in

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2002_3_1.pdf | DOST. 29/01/26 11.26

ustaljevalo vsaj od l. 1897. Nekakšne predhodnike pa sem našla v Slovenskem narodu že leta 1868, predvsem pa v 80. letih 19. stoletja. Ti dokazujejo, da je v zvezi s poročanjem o diplomatskih in političnih zadevah obstajala potreba po morfemskem, nebesednem izražanju okoliščine, ki bi jo lahko stavčno ubesedili kot »to še ni potrjeno« (Korošec 1998: 37). Uradna nepotrjenost dogodka je izražena v pogojnem naklonu, »kteri kot negotovo in pogojno kaj naznanja« (Janežič 1864: 69) oz. podaja dejanje kot umišljeno, možno ali nemožno (Toporišič 1992: 187), vendar pa je ta v drugi polovici 19. stoletja imel v jezikovnem sistemu že utrjeno vlogo, ki se je kazala tudi v poročevalskih besedilih: *Dobro* ***bi bilo*** *vrli Šmarčanje, da* ***bi*** *drugikrat vašega namestnika doma* ***obdržali****, da* ***bi ne imel*** *več priložnosti, vas pred celo Slovenijo osramovati.* (SN 1873, 10. 4., 2); *Bismarkovi policaji so po vsem svetu iskali obdolženj in dokazov proti Arminu, pa nij čuti, da* ***bi bili*** *kaj* ***našli****.* (SN 1874, 3.11., 3). Kot je bilo pokazano, se je pogojnik že takrat pogosto uporabljal tudi za izražanje omiljene velelnosti, zato je širitev njegove rabe še na izražanje dvoma ostala le vmesna stopnja v postopnem izoblikovanju hibrida *naj bi + del. -l*:

(1) Italijanska vlada že zdavnaj ne stoji prav trdno. Sedaj se govori o tem, jutri o drugem ministru, da odstopi. Pred par dnevi se je govorilo, da odstopi trgovski minister Garibaldi. Povod temu **bi bil**, ker je bil zakon o zavarovanji delavcev proti nezgodam samo z dvema glasoma večine vsprejet. (SN 1885, 16. 6., 2);
(2) Govori se, da bode v kratkem odstopil minister za poljedeljstvo, grof Falkenhayn. Na njegovo mesto **bi stopil** knez Lobkovic, ki je bil poročevalec za zakon o češkem deželnem kulturnem svetu. Koliko je na tej govorici resnice, pokazalo se bode skoraj. (SN 1891, 2. 4., 2);
(3) General Mutkurov, o katerega smrti smo poročali nedavno, **bi** po poročilih »Times« **ne bil** umrl naravne smrti, nego se sam umoril, ker je bil zapleten v neko zaroto, katera se je preprečila. /…/ Po najnovejem atentatu utegnila bi ta sicer nekoliko fantastična poročila morda imeti nekoliko zanimivosti. (SN 1891, 2. 4., 2)

Danes bi v vseh primerih zapisali členkovno zvezo *naj bi + del. -l* (**Povod temu naj bi bil, da je bil zakon sprejet samo z dvema glasovoma večine; * Na njegovo mesto naj bi stopil knez Lobkovic /…/; *General Muturkov naj ne bi umrl naravne smrti /…/*), saj gre za poročanje o političnih, diplomatskih zadevah, v katerem se poročevalčeva prisotnost kaže tako, da se sklicuje na poročanje nekoga drugega, ki je dogodek ubesedil kot možen, a ne uradno potrjen. Da gre za izražanje nezanesljivosti je razvidno tudi iz dejstva, da je ta v vseh primerih izražena večkrat: v 2. in 3. zgledu kar na tri različne načine (v 1. na dva):

1. s sklicevanjem na »govorice«: *govori se, da …*;
2. s pogojnim naklonom: *bi + del. -l* (*Povod temu bi bil /…/; Na njegovo mesto bi stopil /…/; /…/ ne bi bil umrl /…/*). Prva dva pogojnika sta prihodnja, ker se nanašata na dogodek, ki se bo morebiti zgodil v prihodnosti (**XY bo odstopil. Povod temu je menda /…/; Na njegovo mesto bo menda stopil /…/*), zadnji je pretekli, ker se nanaša na dogodek v preteklosti *(*General Mutkov menda ni umrl naravne smrti /…/*);
3. s stavčno izraženim dvomom o informaciji *(Koliko je na tej govorici resnice, pokazalo se bode skoraj)*;
4. s členkom domneve *morda*: *(Po najnovejem atentatu utegnila bi ta sicer nekoliko fantastična poročila morda imeti nekoliko zanimivosti.).*

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2002_3_1.pdf | DOST. 29/01/26 11.26

2.3 Izražanje negotovosti v nemškem LZtg.

V skladu s tezo, da je razvitejša nemška publicistika mestoma gotovo vplivala na oblikovanje posameznih poročevalskih stilemov, sem primerjala stanje v LZtg. leta 1863 z Levstikovim Naprejem in kasnejše stanje v LZtg. in SN. V primerjavi s slovenščino je imela nemščina vse oblike za izražanje negotovosti razvite že pred nastopom prvega slovenskega dnevnika. Ob *dürften* in *sollen* so pomen slovenskega *baje* imele še zveze *man sagt*, *es heißt*, kar je že ponazorjeno pri obravnavi glagolov na mestu sklicevalnih avtomatizmov v LZtg. (prim. Kalin Golob 2000), in tudi *angeblich* (*domnevno, baje*). Najpogosteje pa se je uporabljal *sollen*, in sicer prav v zvezi s poročanjem o diplomatskih in političnih zadevah:

> Die Verwarnung des »Siecle« **soll** auf besonderen telegraphischen Befehl des Kaisers erfalgt **sein**. Auch **soll** dem hiesigen Polen Comite die mehr vertraulichen als amtliche Wahnung **zugegangen sein**. (LZtg. 1863, 681); Ein Pester Telegram meldete einen großen Plan zur Umgesteltung der Administration in Ungarn, welche durch die Auflassung mehrerer Ministerien inauguriert **werden solle**. (LZtg. 1873, 1870)

Levstik, ki je iz nemščine gotovo prevajal poročila poslanske zbornice, je *durffen* (za izražanje domneve se je uporabljal kot *dürften* – konjunktiv II) in *sollen* prevajal z *menda* in *neki*:

Wien, 27. Juli. Wie die »Wiener Abendpost« vernimmt, reisen Se. Majestät der Kaiser morgen nach Regensburg, um Ihre Majestät die Kaiserin von dort nach Wien zurück zu geleiten. Ihre Majestäten **dürften** am Freitag hier **eintreffen**. (LZtg. 1863, 29. 7., 673)	Dunaj. Nj. veličanstvo je šlo 28. dan t. m. čez Linc in Wels v Regensburg po presvitlo cesarico, in od Linca do Dunaja se **menda** v petek (31. dan t. m.) Nj. veličanstvi **pripeljati** po Donavi na soparniku. (N 1863, 31. 7., 244)

Levstik, ki je iz nemščine gotovo prevajal poročila poslanske zbornice, je *durffen* (za izražanje domneve se je uporabljal kot *dürften* – konjunktiv II) in *sollen* prevajal z *menda* in *neki*:

Levstik najbrž ni prevajal prav besedila iz LZtg., vsekakor pa je mogoče domnevati, da sta obe besedili nastali na osnovi istega vira z Dunaja (če ni prevajal iz LZtg. – Levstik ima namreč podatek več o poti čez Linz in Wels – je bil najbrž vir Wiener Abendpost, ki ga je LZtg. navedel v sklicevanem avtomatizmu). Levstik ne navaja vira informacije, za nemški *dürften* pa zapiše členek *menda*, ki v nemščini in slovenščini izraža domnevo.

Nemški *sollen* je Levstik prevajal besedno z *neki* in *menda*. Zgled je zanimiv tudi zaradi tega, ker kaže, kako je Levstik prilagajal poročevalna besedila iz drugih časopisov in jih krajšal. Kot je razvidno iz zgleda, je dve besedili zlil v eno (poudarila M. K. G.):

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2002_3_1.pdf | DOST. 29/01/26 11.26

Laibach, 29. Juli. Der Preußischen Regierung wird nun in ihrer Vereinsammung ernstlich bange. Sie möchte in der polonischen Frage doch etwas thun, und so **soll** denn Herr von Bismark an die Gesandten Preußens in Paris und London **geschreiben haben**, den westmächtlichen Regierungen mitzutheilen, daß Preußen geneigt wäre, die Vermittlerrolle zwischen den Westmächten und Rusland zu übernehmen, und daß es zu diesem Behufe seine *bons offices* anbiete. Wir zweifeln, daß diese Antrag bei den Westmächten Anklang finden wird. Das hieße Preußen die Sache doch gar zu leicht machen. (LZtg. 1863, 30. 7., 675) Berlin, 28. Juli. Ein Leitartikel der »Kreuzzeitung« hält es für eine bringende Aufgabe der preußischen Politik, eine nährere Verständung mit Oesterreich, insbesondere mit England, zu suchen; Rusland allein sei weder ein ganz ausreichender, noch ganz zuverlässiger Bundesgenosse. Es fragt sich, ob der jetzige Vertreier Preußens in London der geeignete Mann sei. (LZtg. 1863, 30. 7., 677)	Pruska. Kakor beremo, Bismark **menda** misli popustiti rusko zvezo, in pridružiti se zapadnim državam, ker je **neki** pisal pruskemu poslancu v Paris in London, naj povesta zapadnim vladam, da se Pruska ponuja, da bi poravnala Rusko in zapadni državi (Angleško in Francozko). Tudi »Kreuzztg.« priporoča, naj se Pruska v politiki združi z Avstrijo in z nemško. (N 1863, 31. 7., 246)

Da Levstik členkovne zveze *naj bi* + *del. -l* še ni uporabljal v pomenu današnjega nepovednika, torej kot morfemsko izražanje neuradnosti, negotovosti v poročevalstvu, kaže primerjava med nemškim in slovenskim zapisnikom 14. seje poslanske zbornice, ki je bil objavljen v LZtg. in v Napreju. Levstikova členkovna zveza *naj bi* + *del. -l* je namreč prevod nemškega konjunktiva I. Ta se uporablja za izražanje želje, ki se lahko izpolni, ali ukaza, torej tistega, kar slovenščina še danes izraža kot omiljeni velelni naklon (želja) in kar smo dokazali tudi s preizkusom (*menda* : *morati*), po tedanji slovnični teoriji je šlo za rabo želelnika (optativa):

Mit Bezugnahme auf den bereits früher eingesanden Bericht ersucht das Landesgericht um Bewilligung, daß Rogawski verhaftet und während der Session in Verwahtrung **behalten werde**. (LZtg. 1863, 19. 9., 543)	Levovsko deželno sodstvo je 11. dan t. m. izpoznalo, da se je državni poslanec Rogavski najbrže vdeležil tacega početja, ktero ima po § 58. kazenskega zakona v sebi hudodelstvo velicega izdajstva; torej **naj bi** se deželnemu sodstvu **dovolilo**, da bi Rogavski še ostal zaprt, in da bi se dalje preiskavala njegova reč. (N 1863, 21. 9., 305)

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2002_3_1.pdf | DOST. 29/01/26 11.26

Enak pomen pa izraža tudi nemški *sollen*, ki ima ob možnostnem pomenu (izraža dvom, domnevo, ki jo slovarji prevajajo kot *baje*: *Er soll wieder auf freiem Fuß sein.* (Baje je spet na svobodi.); *Er soll viele Frauen umgebracht haben.* (Baje je umoril veliko žensk.)[8] predvsem velelni (želelni) pomen, ki ju v slovenščini izražamo z *morati* in *naj*[9]. Levstik je sicer tudi nemški *sollen* prevajal s členkovno zvezo *naj bi* + *del. -l*, vendar zgolj v tem velelno-želelnem pomenu:

/…/ Es entstehe nun die Frage, ob der Finanzausschluß oder ein eigener Ausschluß dieser Prüfung **vornehmen solle**. /…/ Deßhalb nehme er jetzt den Gegenstand wieder auf und stelle den Dringlichkeitsantrag, daß nicht ein Ausschluß zur Vorberathung, sondern gleich zur Prüfung der betreffenden Konzessionen und Verträge **gewählt werde**. (LZtg. 1863, 27. 7., 413)	/…/ Potem ga vpraša Hasner, kako **naj bi** se tej reči **volil** odbor? Stamm odgovarja, da se mu ta nasvet zdi nujen (dringlich), in tedaj **naj bi** se odbor precej **volil**.(N 1863, 31. 7., 244);

Vpliv nemškega *sollen* na izoblikovanje morfemskega izražanja nezanesljivosti, nepotrjenosti in neuradnosti v slovenskem poročevalstvu dokazuje primerjava med nemškim in slovenskim besedilom o istem dogodku. Omenili smo že, da so predhodniki členkovne zveze *naj bi* + *del. -l* povedi v pogojnem naklonu, ki kažejo na potrebo po nebesednem izražanju dvoma o poročanem dogodku ali stanju. Povedano je bilo, da so se take povedi pojavile že l. 1868. Eno izmed besedil s takimi povedi sem primerjala z LZtg., ki je poročal o istem dogodku. Okoliščine so bile tipične za izražanje uradne nepotrjenosti o dogodku – diplomatska ugibanja o vojni in konferenci, ki bi jo lahko preprečila. SN je o tej temi poročal, kot je bilo običajno že v Napreju, na podlagi različnih telegramov in poročil, ki so jih objavljali tuji časopisi. O témi, za katero so v SN porabili 15 vrstic *Političnega razgleda*, so v LZtg. poročali v sedmih vesteh rubrike *Neueste Post* (LZtg. 30. 12. 1868, 2228) in celo stran dolgem poročilu (sestavljenem iz poročil najrazličnejših časopisov) z naslovom *Griechisch-türkischer Conflikt* (LZtg. 30. 12. 1868, 2226). Nekatera mesta so v SN (31. 12. 1868) prepisana iz vesti v LZtg. Številna ugibanja, ki jim je LZtg. zaradi večjega obsega časopisa (večji format in trije stolpci na strani, SN le dva) posvetil célo stran (razen podlistka)

[8] Zgledi so iz Muster - Čenčur (1987: 102). Danes bi poročevalec te zglede zapisal kot: **Spet naj bi bil na svobodi.*; **Umoril naj bi veliko žensk,* torej kot poročevalski stilem za nedokazano kaznivo dejanje.

[9] Veliki nemško-slovenski slovar: 1. morati, naj (*er soll das tun* mora storiti, naj stori); *ich sollte* moral bi; *nicht* ~ ne smeti (*er soll nicht aufstehen ne sme vstati*), in Geboten: *Du sollst nicht töten!* Ne ubijaj!; er sollte nicht ne bi smel 2. Wünsche, Fragen: naj (*das soll genügen* naj bo dovolj, *hoch soll er leben* naj živi; *was soll bedeuten* ... kaj naj pomeni, kaj na bi pomenilo); *was soll das?* čemu to? kaj naj bi s tem?; sollte (*das sein Ernst sein*)? in v resnici (s tem resno misli)? 3. sollte: *ich sollte nicht* ni mi bilo dano, da bi (*ich sollte ihn nie wiedersehen* ni mi bilo dano, da bi ga še kdaj videl) 4. baje (*er soll krank sein* baje je bolan) 5. in Bedingungssätzen: če bi, če bi slučajno/morda, ko bi (*sollte er kommen* če bi prišel, če bi slučajno prišel, ko bi prišel).

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2002_3_1.pdf | DOST. 29/01/26 11.26

so v SN povzeta v prvih dveh povedih (v zgledu je meja označena z dvema poševnicama //), nadaljevanje je prevod dveh izmed vesti v LZtg.:

Die »Patrie« sagt, die Conferenzfrage hat einem bedeutenden Fortschritt gemacht. Die Machte **sollen** vorerst darüber einig sein, daß die Berathungen der Conferenz auf die Prüfung des türkischen Ultimatums zu beschränken **feien**. Die Integrität des ottomanischen Gebietes und die Aufrechthaltung des *status quo* bezüglich Kandia's **sollen** die Grundlagen der Conferenz **bilden**. England würde nun unter dieser Bedingung der Conferenz beitreten. Letztere soll in Paris zusammentretten. Der »N. Fr. Pr.« wird aus Paris, 28. December, telegrafirt: Die Turkei hat, zuverläsigen Mittheiung zufolge, dem Vorschlage zur Abhaltung einer Conferenz, welche am 2. Januar auf Grundlage der türkischen Forderungen in Paris **zusammentretten soll** ihre Zustimmung geben.	Diplomati niso še nehali svojih političnih gumb šteti, da izvedó ali bo mir ali vojska, ali bo konferenca ali je ne bo. Vsak dan prinaša novih **domnev**, a od vsacega kraja drugačnih. // Iz enih krajev se poroča, da se snide konferencija 2. januarja v Parizu, in da je tudi Turčija privolila. Po pariških časnikih **bi imela** konferencija pretresovati turški ultimatum. Konferenciji **bi bilo** vodilo, da se Turčija nerazkosana, na Kandiji pa vse ohrani, kakor je zdaj. /…/

Primerjava kaže, da je za izražanje nezanesljivosti, uradne nepotrjenosti dogodka, tj. pomembne konference, ki je odločala o vojni ali miru, nemščina uporabljala naklonski glagol *sollen*, ki ga je pisec v SN izrazil tako, da je najprej uporabil besedo *domneve* (ki prihajajo iz nekaterih krajev) o tem, da bo konferenca 2. januarja v Parizu, nato pa dvakrat pogojnik (*bi imela pretresovati*; *bi bilo vodilo*). Če bi površno prebrali le slovensko besedilo, bi lahko to rabo razumeli kot omiljeno velelnost (**bi morala pretresti; bi moralo biti vodilo, da …*), vendar pa lahko glede na okoliščine (poročanje o političnih/diplomatskih zadevah) in seveda glede na nemško predlogo sklepamo, da gre za poskus nepovednika, ki je v zvezi *bi* + *del. -l* izražal domnevo, uradno nepotrjenost o tem, ali konferenca bo. To potrjuje tudi nadaljnje slovensko besedilo, ki domnevo izraža tudi glagolsko s *trditi* v sklicevanju na neimenovani vir in členkovno z *neki*: … *Res se je še predvčerajšnjim* ***trdilo, da*** *se je vsa konferencija zopet preložila, zdaj pa je* ***neki*** *celo gotovo, da se konferencija vendar le sestane …* Vendar je nadaljnji razvoj temu pogojniku dodal še velelni členek *naj*, sam pogojnik je namreč že imel utrjeno vlogo v jezikovnem sistemu in tudi pomenski prenos, zato bi nova funkcija preobremenila to jezikovno sredstvo.

Slovensko poročevalstvo je bilo leta 1868 v SN še na začetni stopnji in je komaj leto razvijalo svoje izrazne možnosti, zato je do izoblikovanja posebnega poročevalskega stilema prišlo (kljub izpričani potrebi) v 70. letih, do ustaljevanja pa šele konec stoletja.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2002_3_1.pdf | DOST. 29/01/26 11.26

2.4 Poročanje o kaznivih dejanjih in *naj bi + del. -l*

Slovensko poročevalstvo do konca 19. stoletja členkovne zveze *naj bi + del. -l* ni uporabljalo v zvezi s kaznivimi dejanji, medtem ko se ta zveza v sodobnosti pojavlja zelo pogosto prav v zvezi s poročanjem o pravno še ne dokazanih dejstvih. To je povezano predvsem z manjšo pravno določenostjo tovrstnih zadev v preteklosti in z dejstvi, ki so stvar etike in zakonodaje (torej ne stilistike). Tako npr. šele konec 90. let v vesteh, ki so poročale o samomorih, priimka samomorilca niso več vedno zapisovali (zgled 1, 3), kar pa vseeno ni pripomoglo k anonimnosti, saj so v glavnem navedli druge bistvene podatke, npr. naslov bivališča. Vendar pa pravice do zasebnosti niso imeli vsi, o revežih in obubožanih samomorilcih se je še vedno poročalo z imenom in priimkom. Tako npr. leta 1898 Slovenski narod na isti strani poroča o poskusu samomora neke »zasebnikove soproge« le z imenom in prvo črko priimka (zgled 1), o obubožanem dacarju pa s priimkom, hkrati pa njegovo smrt izkoristi tudi za kritiko klerikalcev, kar je bila pogosta praksa med SN in Slovencem – če se je le pokazala priložnost (lahko še tako majhna ali celo neprimerna), so skritizirali nasprotno stran (zgled 2):

(1) (Poskušen samomor.) Zasebnikova soproga gosp. Jera T. v Gledaliških ulicah št. 5 si je danes ponoči prerezala vrat in se tako težko ranila, da so jo morali takoj odpeljati v deželno bolnico. Gospa Jera T. je umobolna in je šele v soboto prišla iz opazovalnice domov. (SN 1898, 8. 8., 3)
(2) (Samomor.) Jakob Žnidar, iz Kamna v Bohinju doma, večletni dacar, sedaj brez posla in zaslužka, se je vsled pomanjkanja dne 4. avg. na skednju domače hiše obesil. Gosp. župnik Šimen Ažman je nesrečnega cerkveno pokopal, za kar mu gre topla zahvala, ker je naravno, da bodo odslej vsacega samomorilca tako pokopali, ne samo tistih, za katere se potegne klerikalna žlahta. (SN 1898, 8. 8., 3)
(3) Samomor v deželni bolnici. Danes zjutraj si je v deželni bolnici prerezala žile na roki Marija Č. ..., žena sodnijskega knjigovodje v Ljubljani in umrla. /…/ (SN 1900, 24. 9., 3)

Današnja raba poročevalskega stilema za nedokazano kaznivo dejanje je povezana z dejstvom, da poročevalec ne sme poročati o storilcih kriminalnih dejanj v povednem naklonu, dokler storilcem krivda ni pravno dokazana (Korošec 1998: 40). O kriminalnih dejanjih se je v SN poročalo v rubriki Domače stvari (kasneje Dnevne vesti) bodisi v krajših vesteh ali daljših poročilih iz sodišča, naslovljenih večinoma Izpred (porotnega) sodišča. V krajših vesteh so o kaznivih dejanjih večinoma poročali v povednem naklonu, kot o ugotovljenih dejstvih: *(Ubijalec svoje žene.) V vasi Čatež ob Savi je krčmar Janez Menzer 5. t. m. v prepiru svoji ženi zagnal velik kuhinjski nož v ledja ter jo tako ranil, da je še isti dan zvečer vsled odtoka krvi umrla. Danes je sodnijska komisija tamkaj.* (SN 1898, 8. 2., 3). Daljša poročila so mestoma opremljena z izrazjem, ki ubeseduje nedokazanost dejanja, vendar dosledneje šele v 90. letih, kar lahko povezujemo z rastočo odgovornostjo razvijajočega se poročevalstva:

– (Grozen umor.) /…/ **Domneva se**, da je Poznik svojo ženo, ker mu ni hotela dati denarja, včeraj zjutraj mej 12. in 1. uro ponoči z nožem napal … (SN 1890, 20. 3., 3)
– (Samomor.) Koncem preteklega tedna skočila je v Zagradu pri Gorici 82letna starka Zorzini z mostu v Sočo. Beda je bila **baje** nagib samomoru. (SN 1891, 27. 8., 3)

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2002_3_1.pdf | DOST. 29/01/26 11.26

– (Mrtvo) so našli včeraj v nekem jarku na Hauptmanci Marijo Mrak. **Domneva se**, da se je »grenkega« napila in na potu proti domu padla v jarek. (SN 1897, 26. 4., 3)
– (Radi hudodelstva oskrumbe) je mestna policija danes popoludne aretovala hišnega posestnika znanega Matevža Zdešarja. Mož ima **neki** več malih deklic na vesti. (SN 1898, 5. 2., 5)
– (Tatvina.) /…/ Šovinc je bil **baje** že zaradi tatvine kaznovan. (SN 1898, 8. 2., 3)

Najdaljša besedila o kaznivih dejanjih pa so poročila, ki so v bistvu zapisniki s sodnih obravnav, zato je tudi formulacija pravna, ne poročevalna. Dober zgled je obširen, dve strani dolg članek z naslovom *Zavratni umor agenta Vaclava Stedryja* (SN 1892, 2. 6., 3–5), v katerem je sicer dvakrat uporabljena zveza *naj bi + del. -l*, vendar ne kot morfem za nedokazano kaznivo dejanje, temveč je z njim izraženo a) potrebno, zahtevano, a neizvršeno dejanje, v b) pa je *naj bi + del. -l* v vlogi omiljene velelnosti:

a) /Poročevalec navaja, da je obtoženi želel pričo prepričati, da bi krivo pričal in mu tako dal alibi, vendar priča tega **ni hotela storiti**, op. M. K. G./ /…/ *on je z vsem tem storil dejanje, ktero vodi do resničnega teženja po krivem pričevanji, ktero naj bi se zgodilo pred sodiščem, a dopolnitev hudodelstva je po naključji izostala* /→ bi se bilo moralo zgoditi pred sodiščem, a se ni/;
b) /…/ *tako da se je po izpovedbi Frana Doberleta ml. reklo v priči večjega števila gostov /…/ šaljivo, naj bi Sterdy svojo pisarno ustanovil v gostilnici pri »Stadt Wien«*.

Nedokazanost se izraža le besedno:

– /…/ glavna obravnava proti Karlu Cvajerju (Zwayer), ki je **obtožen**[10] zavratnega roparskega umora, storjenega na agentu Vaclavu Stedryju.
– Najbrže je Stedry pri pregledovanji vrednostnih papirjev zaspal in morilec ga je iznenadil …
– … in preštel, kakor pravi, **baje** trikrat …
– Šele tedaj sta **baje** oba opazila, da ima Stedry poškodbe na glavi …

Šele 20. stoletje je tudi v poročanje o kaznivih dejanjih vgradilo morfemsko izražanje nedokazanosti, ki je tipični poročevalski stilem, saj se v drugih zvrsteh ne uporablja, zgodovinsko gledano, se je torej poročevalski stilem za morfemsko izražanje negotovosti najprej razvil v zvezi s poročanjem o diplomatskih zadevah (uradna nepotrjenost), kasneje, a šele v 20. stoletju, tudi za izražanje nedokazanosti, saj gre za enake okoliščine:

– XY trdi, da *p*;
– to pa še ni a) uradno potrjeno (diplomacija) ali b) uradno dokazano (kazniva dejanja);
– zato poročevalec tega ne more ubesediti v povednem/velelnem/pogojnem naklonu, ampak v hibridu velelnega členka *naj* in pogojnega *bi*.

Nastanek te oblike je povzročila potreba po poročanju v nepovednem naklonu, kar kažejo vmesne stopnje izražanja tovrstne okoliščine v pogojniku. Ta pa je bil v

[10] Konec 70. let se je uporabljal *zatožen*, npr. »Franc Bobek je **zatožen**, da je v noči od 8. do 9. maja …« (SN 1879, 19. 11., 4).

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2002_3_1.pdf | DOST. 29/01/26 11.26

jezikovnem sistemu že utrjen za izražanje umišljenega, možnega in nemožnega dogajanja, stanja itd., zato se je – najbrž pod vplivom nemškega *sollen*, ki je izražal isti pomen kot slovenski *naj bi* + *del. -l*, tj. omiljeno velelnost, hkrati pa se je uporabljal tudi za poročanje o negotovih oz. uradno nepotrjenih političnih in diplomatskih zadevah – ob členkih, ki izražajo domnevo, postopoma oblikovalo morfemsko izražanje s členkovno zvezo *naj bi* + *del. -l*. Stavčno izražanje negotovosti je vzporedno s pojavitvijo te nove oblike postopoma upadalo, kar je povezano tudi z izčiščevanjem vesti kot žanra, v katerem ni prostora za subjektivno komentiranje o poročanem dogodku ali stanju.

3 Stavčno izražanje nezanesljivosti

Ob členkovnem in morfemskem izražanju negotovosti pa so se v prvih slovenskih dnevnikih pojavili pogojni odvisniki, ki so ob tem, da so v tem odvisnem stavku običajno navedli vir informacije (sklicevanje), izražali – glede na funkcijo veznika če/ako, ki v odvisnih stavkih izraža pogoj, s katerim se uresniči dejanje nadrednega stavka – tudi avtorjev dvom o zanesljivosti sporočila, navedenega v glavnem stavku. V SN so se odvisniki *ako je verjeti poročilom, …* pojavili že l. 1868, torej še v nednevniških letih, in obstali vse do konca stoletja. Pojavljali so se v rubrikah *Politični razgled* in *Dopisi:*

> Ako se sme **»N. Fr. Pr.«** verjeti, so se razgovori zaupnih mož hrvatske narodne stranke z Magjari razbili. (SN 1872, 6. 1., 3); Cesar bode, če je **»N. Fremdenblatt«** prav podučen, denes obširno pomilostenje jetnikov razglasil. (SN 1873, 2. 12., 1); Če je verjeti **poročilom nemških listov** iz Peterburga, ruski vladni krogi nikakor neso posebno navdušeni za vojno. (SN 1886, 25. 11., 2); Vladna odločnost je prouzročila, da je izvzemši malih rabuk, nastal na Siciliji zopet mir, če so **časnikarska poročila** sploh resnična. (SN 1894, 9. 1., 2); Ako so resnična **poročila**, da se je pridružilo Burom 8000 Holandcev … (SN 1899, 6. 12., 1)

Sodobno poročevalstvo tega, v 19. stoletju avtomatiziranega pogojnega odvisnika ne uporablja kot sklicevalni avtomatizem; da pa v zgornjih primerih gre za sklicevanje, kažejo navedeni viri (stvarna lastna imena različnih časopisov ali poimenovanja vrste besedila; poudarila M. K. G.). Danes bi poročevalec te zglede zapisal bodisi s členki za izražanje domneve bodisi morfemsko: *Po poročilih **»N. Fr. Pr.« naj bi bili** razgovori članov hrvatske narodne stranke prekinjeni; *Po poročilih **»N. Fr. Pr.«** so razgovori članov hrvatske narodne stranke menda prekinjeni; kar kaže tudi na izražanje nezanesljivosti o dogodku ali stanju. Da gre za dvom o povedanem, potrjujejo tudi podobni zgledi v sodobnosti, tako je v SSKJ 6. pomen veznika *če* v odvisnih stavkih razložen kot: »*v pripovednih odvisnih stavkih za izražanje, da je trditev v nadrednem stavku resnična, kolikor je resnična trditev v odvisnem*: sramota je, če jo pretepa; nimam rad, če se prepiraš; učitelj ni kriv, če otrok nič ne zna«.

Razlog, da se tovrstni odvisniki v sodobnem poročevalstvu ne pojavljajo, je treba iskati v dejstvu, da kažejo komentatorske značilnosti, kar je v poročevalnih besedilih nezaželeno. Avtor, ki pa je bil pogosto dopisnik (dopisniško poročilo) ali komentator političnih razmer (neustaljenost besedilnih vrst v političnih pregledih, torej mešanje

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2002_3_1.pdf | DOST. 29/01/26 11.26

objektivnega poročanja in komentiranja), je namreč opremil sporočilo tujega vira s pogojnim odvisnim stavkom tudi zato, da je povedano lahko komentiral, kar kaže naslednji zgled: *Ako se ta vest potrdi, in ako je res, kar so pisale zadnje Novice, potem kranjski zbor pač ne bode volil v državni zbor.* (SN 1870, 23. 7., 4) → Če je tako, kot pišejo novice, to pomeni, da jaz, pisec tega besedila menim, da … V gradivu je veliko primerov, ko se poročevalno besedilo začenja brez sklicevanja, kot nekakšno verodostojno poročilo o dogodku, potem pa ga šele v nadaljevanju pisec opremi s členkom in/ali pogojnim odvisnikom in tako podvomi o njegovi zanesljivosti, hkrati pa ga tudi komentira:

> Boj z Indijanci pri Porcapine Creeku je bil jako krvav. Mrtvih in ranjenih je bilo 75 vojakov, Indijanov so pa pobili 110 vojakov in 250 žensk in otrok. Od prebivalcev indijanskega ostroga ostalo je **nekda** živih le šest otrok. **Če je ta vest resnična**, pač ameriški vojaki neso pravilno postopali. (SN 1889, 4. 11., 2)

Glede na današnjo konvencijo branja časopisov deluje tovrstno poročanje nenavadno, saj nas poročevalec sprva zavaja, da gre za preverjeno informacijo, nato pa šele izvemo, da morebiti ni resnična. Pogojni odvisni stavek je tu dodan le zato, da avtor omili svoj negativni komentar dogodka, tako da ne moremo več govoriti o sklicevalnosti, o izražanju dvoma pa le v zvezi s členkom *nekda*.

Ob pogojnem odvisniku se je avtorjev komentar glede resničnosti vesti pogosto ubesedoval tudi v priložnostnih opombah, kar je povezano s tem, da so v SN pogosto objavljali vesti, ki jih danes sploh ne bi, ker bi bile preveč nezanesljive. Prvi slovenski dnevnik jih je objavljal, vendar pa jih je opremil z vsemi mogočimi kazalniki nezanesljivosti pri poročanju o kakem dogodku ali stanju:

> – Madjarski listi pišejo: Iz dobrega vira se javlja, da je grški državnik Trikupis pri svojem pohodu v Belem gradu in Sofiji predlagal ne samo zvezo balkanskih držav, marveč tudi razdelitev Turčije. Imel je **baje** že gotov načrt. /…/ – **Vsa ta vest je močno podobna časnikarski raci**. – Beligrajski »Odjek«, glasilo vladajoče radikalne stranke, priobčil je vest, da je avstro-ogerska vlada sklenila dogovor z Vatikanom glede propagande rimsko-katoliške cerkve v balkanskih državah. Z Dunaja se ta vest **zanikava**, **češ, da** je izmišljena. (SN 1891, 6. 7., 2)

Pogosto je bila kar cela vest ubesedena tako, da je izražala nezanesljivost. Pogojnemu odvisniku so sledili še drugi načini izražanja negotovosti:

1. Vir informacije (aktant) je bil zaradi nezanesljivosti odrinjen v ozadje, na mestu sklicevalnega avtomatizma so tako stali glagoli *slišati*, *čuti*, *govoriti* brez osebka, s prostim morfemom *se*: *Če je verovati dunajskim časopisom, pomirjenje dobro napreduje, zlasti od tega časa sem /…/ Sliši se, da /…/* (1870, 11. 1., 4).

2. Prav tako se je negotovost v nadaljnjem besedilu izražala tudi členkovno, tako da je šlo za kombinacijo prvega in drugega tipa izražanja nezanesljivosti pri sklicevanju: *Hrvatski deželni zbor bode, ako je peštanskemu telegramu v »N. fr. Pr.« verjeti v 60 dneh odprl se, torej v juniji. Reskript, ki zbor sklicuje, je **baje** že spisan.* (SN 1872, 30. 3., 4).

Stavčno izražanje negotovosti pa se ni uresničevalo le v pogojnih odvisnih stavkih,

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2002_3_1.pdf | DOST. 29/01/26 11.26

kar je zopet povezano z dejstvom, da se je zaradi žanrske neizčiščenosti vse do konca stoletja tudi v sicer poročevalnih rubrikah neosebno poročanje, torej informiranje o dogodku, stanju, prepletalo z osebnim komentarjem. Del tega komentarja je lahko bilo tudi stavčno izražanje dvoma o tem, ali so podatki o dogodku ali stanju, na katere se pisec sklicuje, resnični. Pojavljale so se najrazličnejše ubeseditve, ki so komentirale objektivnost ali poučenost vira:

> Kakor mi vemo, je pa »Tgsp.« slabo podučena. (SN 1871, 19. 1., 3); /…/ Tudi so te besede gotovo bolj govorjene, da se slišijo preko meje in pa da odbijajo monarhiste znotraj. Nij treba vzeti jih za golo resnico. (SN 1872, 6. 10., 4); Iz Gorice nekaj čujemo o težkem porodu novega časopisa »Glas«. Več, kadar moremo zanesljivo poročati. (SN 1872, 18. 6., 3); Piše se /…/ Vse to pa se samo domneva. (SN 1872, 14. 9., 3); /…/ Nam se ta vest kaj neverjetna zdi, da si bi jej radi verovali. (SN 1873, 11. 12., 1); Dunajski list, sicer ne vselej zanesljivi »N. W. T.«, pravi, da iz dobrega vira ve, da se mobilizira /…/ (SN 1877, 23. 1., 1); Francoski list »Temps«, ki pa ne spada med najzaneslivejše, ima iz Dunaja telegrafično poročilo o /…/ (SN 1878, 3. 4., 2); Je li to resnica, ne vemo, a vlada strogo pazi na /…/ (SN 1887, 5. 1., 2); Ta vest pa ni prav verojetna in dopisnik sam pravi, da ne more jamčiti, je li resnična, a to se govori v tamošnjih diplomatičnih krogih. (SN 1887, 24. 12., 3); Poroštvo za istinitost te vesti seveda prepuščamo »Timese-u«. (SN 1891, 9. 6., 2); /…/ Neverjetna je ta vest. (SN 1897, 26. 11., 1)

Tudi v teh primerih se je pojavljala kombinacija obeh tipov, členkovnega in stavčnega izražanja o nezanesljivosti in komentiranju tega, kar je bilo sporočeno:

> Ruski veleposlanik Nelidov je **baje** turškej vladi napovedal za bodočo pomlad prihod carja v Carigrad, ne da bi bil zato imel kako pooblastilo iz Peterburga. **Ta vest se nam ne zdi prav verojetna**. (SN 1889, 4. 11., 2);

Zanimiv pa je tudi zgled: *Po »zanesljivih poročilih«, ktera je »Morgp.«* ***baje*** *dobila iz češkega tabora, hočejo Čehi tirjati, da se mora državni zbor na Dunaji popolnoma odpraviti.* (SN 1869, 7. 10., 4). Raba zveze po zanesljivih poročilih, ki je običajno v vesteh stopnjevala, potrjevala zanesljivost informacije, je zaradi narekovajev postala svoje nasprotje – zveza med narekovajema je izražala poročevalčev dvom o zanesljivosti poročil, členek *baje* je ta dvom še stopnjeval.

4 Navezovalna sklicevalnost

V prvih slovenskih dnevnikih se je že pojavljala tudi oblika sklicevalnosti, ki jo Korošec (1998: 206)[11] imenuje navezovalna sklicevalnost. Kot v sodobnem poročevalstvu tudi v začetkih slovenskega poročevalstva veznik *da* izgubi svojo podrednovezniško vlogo in postane členek, »/v/ sebi strnjuje glagol rekanja in svojo

[11] »S to vrsto sklicevalnosti poročevalec določene dele besedila zaznamuje tako, da jih – skladenjsko sicer vključene v svoje besedilo – loči od tega besedila s členkom *da*. To je še zmeraj sklicevalnost na drugi vir, vidik zanesljivosti/nezanesljivosti pa je zožen na tisti del besedila, ki ga poročevalec pripisuje drugemu. Ta – vir – je kot aktant v besedilu naveden in pripisano besedilo se nanj navezuje. Gre za nekakšno notranje navezovanje – endoforo.«

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2002_3_1.pdf | DOST. 29/01/26 11.26

prvotno vezniško vlogo« (Korošec n. m.): *Francoski list »Temps«, ki pa ne spada med najzaneslivejše, ima iz Dunaja telegrafično poročilo o misiji generala Ignatieva, kateri se je v nedeljo vrnil iz Dunaja. Ta vir /…/ Pogoji Avstrije* ***da*** *so: …* (SN 1878, 3. 4., 2).

Glede na običajno vezniško vlogo *da* je prihajalo tudi do napak pri pravilni rabi vejice. Pisava vejice pred veznikom *da* je bila namreč popolnoma ustaljena že v Bleiweisovih Novicah, zato se je mestoma napačno pojavljala tudi pred členkom *da*, kot da gre za veznik (podčrtala M. K. G.): *Iz Rima se poroča, da /…/ S tem, da je tudi v zvezi najnovejše potovanje vodje ruskega verskega oddeljenja Mozolova v Rim.* (SN 1881, 20. 1., 2)

Slovensko poročevalstvo v 19. stoletju je sklicevalno navezovalnost uporabljalo tudi, ko vir, na katerega se je poročevalec skliceval, ni bil izrecno imenovan (lahko sploh ni bil imenovan ali pa je bil na mestu sklicevalnega avtomatizma glagol s prostim morfemom *se*). Pri tem se je členek *da* uporabljal skupaj s členkom *baje*, ki izrecno izraža dvom o zanesljivosti informacije, tako da gre za nekakšno kombinacijo dveh tipov sklicevanja. Da gre res za dva členka, kaže tudi vedno pravilno pisanje brez vejice: /Vir ni naveden/ *Tuninski velikaši* ***baje da*** *pridigujejo sveto vojno zoper Francoze. (SN 1881, 8. 5., 2); Poroča se, da /…/* ***Baje da*** *bode Evropa Bolgarom prepustila, naj si po svojej volji izbero kneza.* (SN 1881, 8. 6., 2).

Podobni so tudi primeri, ko vir informacije ni izrecno poimenovan, nezanesljivost je izražena nečlenkovno, z glagolom *govoriti* in prostim morfemom *se*, ubeseden pa je vršilec dejanja, ki naj bi se zgodilo glede na neimenovani vir: *Govori se, da /…/ Goblet* ***da*** *bode stopil na mesto Floquetovo.* (SN 1888, 9. 10., 5)

V primerjavi z drugimi vrstami sklicevalnosti je navezovalna v SN in Slovencu manj pogosta, v Edinosti pa se pogosto pojavlja v telegramih (prim. podpoglavje Telegrami kot vesti, Kalin Golob 1998). Predhodnike tovrstne sklicevalnosti je Korošec (1981: 365) našel v Napreju. Levstikove povedi, kot npr.: *Modenski vojvod pravijo da je uže naredil glas, da misli razpustiti svoje vojake* (N 6, nav. po Korošec n. m.), razume kot navezovalno sklicevalnost, kjer sicer formalno Levstik zapiše glagol *pravijo*, vendar Korošec meni, da imajo »taki sklicevalni avtomatizmi dejansko pomen členkov /…/ in jih /Levstik/ tako tudi piše (brez vejice pred *da*)«.

5 Sklep

V predhodnikih slovenskega poročevalstva (KRN, Naprej) in tudi v slovenskih dnevnikih 2. polovice 19. stoletja se je izražanje negotovosti o poročanem dogodku ali stanju ubesedovalo s členki domneve (*bojda*, *menda*, *neki*, *baje*, *nekda*), v sklicevalnih avtomatizmih z glagoli, ki izražajo domnevo (*trdijo*, *pravijo* …, *da* …), pa tudi s številnimi drugimi priložnostnimi povedmi, ki so izražale dvom o povedanem, tako da so dogodek komentirale. Členkovna zveza *naj bi* + *del. -l* se je uporabljala za izražanje želje, omiljene velelnosti in namere. Nemško časopisje (LZtg.) je za to uporabljalo konjunktiv (*werden* + pretekli deležnik) in naklonski glagol *sollen*, ki pa je ob tem, da je izražal željo oz. omiljeno velelnost, imel tudi možnostni pomen. Taka je tudi današnja raba gl. *sollen*, saj nemški slovar (Wahrig 1987) navaja tudi zglede za

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2002_3_1.pdf | DOST. 29/01/26 11.26

možnostni pomen, in sicer prav iz poročevalstva: »(zum Ausdruck einer Vermutung, einer unverbürgten Nachricht) jmd. od. etwas ist od. hat angeblich, vermutlich, man sagt, es sei so, man nimmt an, es werde ... *bei dem Unfall soll es fünf Tote gegeben haben* /…/«[12] Slovensko poročevalstvo je za izražanje domneve ob členkih *baje, menda* ipd. začelo postopoma uporabljati tudi členkovno zvezo *naj* + *bi* + *del. -l*, ki se je konec 90. let 19. stoletja pogosteje kot ob prvih pojavitvah v 70. letih uporabljala v zvezi s poročanjem o negotovih in uradno še nepotrjenih dogodkih. Vpliv nemščine torej ni bil neposreden, saj je izražanje negotovosti v nemščini le besedno, slovenščina pa je razvila morfemsko izražanje s t. i. nepovednikom, hibridom. Ko torej govorimo o vplivu nemščine, s tem mislimo, da gre za analogen vpliv: poročevalstvo je že dano obliko *naj bi* + *del. -l,* ki je izražala omiljeno velelnost, začelo uporabljati v zvezi z negotovimi, neuradnimi dogodki, o katerih ni bilo mogoče poročati kot o preverjenih dejstvih, saj je šlo za sklicevanje na tuje vire in za poročanje v sferi diplomacije, politike. Po eni strani je bila ta členkovna zveza primerna sama po sebi, saj je s sestavo velelnosti (*naj*) in pogojnosti (*bi*) lahko izražala neuresničen, negotov dogodek (irealnost), česar povedni naklon ne izraža, pogojni pa je bil, kot smo že ugotovili, funkcijsko in pomensko že dovolj obremenjen. Po drugi strani – in v tem lahko vidimo analogen vpliv – pa je nemščina tako omiljeno velelnost kot tudi negotovost izražala z istim jezikovnim sredstvom, sicer besedno, z *sollen*, tako da je slovensko poročevalstvo morda tudi na osnovi podobnosti začelo uporabljati členkovno zvezo *naj bi* + *del. -l*, ki je izražala omiljeno velelnost, željo, tudi za morfemsko izražanje negotovosti in neuradnosti. Stavčno izražanje dvoma o dogodku ali stanju, ki ga je sporočil kak drug vir, je bilo avtomatizirano v pogojnem odvisniku, ki pa je vedno pogosteje uvajal avtorjev osebni komentar dogodka ali stanja, zato se je pojavljalo predvsem v rubrikah, v katerih so se ob poročevalnih besedilih pojavljali tudi zametki presojevalnih, na kar opozarjajo tudi številne druge (nesklicevalne) povedi, ki so komentirale zanesljivost posameznih sporočil.

Literatura

Anton Bajec, R. Kolarič, M. Rupel, 1968: *Slovenska slovnica*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Matej Cigale, 1860: *Deutsch-slowenisches Wörterbuch*, I–II. Ljubljana: Anton Alois Wolf.

Doris Debenjak, 1994: *Veliki nemško-slovenski slovar*. Elektronski zapis. Ljubljana: DZS.

Oswald Ducrot, 1988: *Izrekanje in izrečeno*. Studia Humanitatis. Ljubljana: ŠKUC, Filozofska fakulteta.

H. P. Grice, 1975: Logic and conversation. V: *Syntax and Semantics 3: Speech Acts*. New York: P. Cole and J. Morgan, Academic Press. 41–58.

Sonja Hudej, 1994: *Šolske ure besediloslovja*. Ljubljana: Zavod R Slovenije za šolstvo in šport.

Anton Janežič, 1851: *Popolni ročni slovar slovenskega in nemškega jezika*. Slovensko-nemški del. Celovec: V založbi J. Sigmundove knjigarnice.

[12] Prevod: »(za izražanje domneve, nepotrjene vesti) kdo ali kaj je domneven/domnevno, verjeten, pravijo, naj bi bilo tako, tako se domneva, … pri nesreči naj bi umrlo pet ljudi …«

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2002_3_1.pdf | DOST. 29/01/26 11.26

– – 1854: *Slovenska slovnica s kratkim pregledom slovenskega slovstva ter z malim cirilskim in glagoliškim berilom za Slovence*. Celovec: založil Eduard Liegel.
– – 1864: *Slovenska slovnica za domačo in šolsko rabo*. Tretji, popravljen natis. Celovec: V založbi E. Lieglove knjigarnice.
Monika Kalin Golob, 1998: *Jezikovno-stilni razvoj v slovenskih poročevalnih besedilih do začetka 20. stoletja*. Doktorska disertacija. Ljubljana.
– – 2000: Razvoj sklicevalnih avtomatizmov v prvem slovenskem dnevniku. *SR* 48/1. 1–26.
Tomo Korošec, 1976: *Poglavja iz strukturalne analize slovenskega časopisnega stila*. Doktorska disertacija. Ljubljana.
– – 1998: *Stilistika slovenskega poročevalstva*. Ljubljana: Kmečki glas.
Nanika Muster - Čenčur, 1987: *Nemška slovnica po naše*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
Maks Pleteršnik, 1894/95: *Slovensko-nemški slovar* I–II. Ljubljana: Knezoškofijstvo.
Slovar slovenskega knjižnega jezika I–V, 1970–1991. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Državna založba Slovenije.
Marko Snoj, 1997: *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
Jože Toporišič, 1982: *Nova slovenska skladnja*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
– – 1984, 1976: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.
– – 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
Wahrig Deutsches Wörterbuch, 1987. München: Mosaik.

Summary

The author analyzes – through the history of the Slovene newspaper reports – the development of a particular form of reference in reporting, resulting from the fact that the reporter is not present at the event or situation (E/S) (s)he is reporting about. From the requirement of public responsibility of a journalist's work the need for the expression of uncertainty about the reported E/S emerged. While including the forerunners of the first Slovene daily (Bleiweis' *Kmetijske in rokodelske novice* and Levstik's *Naprej*), the basis of the analysis is the first Slovene daily, *Slovenski narod*, compared with two other 19th c. dailies, *Edinost* and *Slovenec*. The findings from this analysis are compared to the contemporary situation in Slovene newspaper reporting, followed by the driving forces found in the development, changes, and the influences of the German newspaper reporting are shown.

In the forerunners of the Slovene newspaper reporting (*KRN, Naprej*) as well as in the 19th c. Slovene dailies the uncertainty was expressed by particles denoting assumption (*bojda*, *menda*, *neki*, *baje*, *nekda*), in clichés of citation by verbs expressing assumption (*trdijo*, *pravijo* …, *da* …), as well as by many other occasional phrases expressing doubt about what was said in commenting on the event. The phrase with the particle *naj bi* + *–l* ptcpl. was used to express desire, moderate request, and intention. For this purpose German newsprint used the conjunctive (*werden* + past participle) and the modal verb *sollen*, which also had the meaning of possibility, besides expressing a wish or moderate request. This is also the current use of the verb *sollen*.

In addition to the particles *baje, menda*, etc., for expression of assumption Slovene newspaper reporting started using the particle phrase *naj* + *bi* + *–l* participle, which was in the late 1890's more commonly (than in the 1870's when it was introduced) used for uncertain, unconfirmed events. Therefore the influence of German was not direct, as in German the expression of uncertainty is only lexical, while Slovene developed morphemic expression with the so-called »non-indicative« – a hybrid. When discussing the influence of German, one is concerned with analogical influence: newspaper reporting started using the existing form *naj bi* + *l*-participle, expressing moderate requests, for uncertain, unofficial events, about which it was not possible to report as about verified

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2002_3_1.pdf | DOST. 29/01/26 11.26

facts, as foreign sources were quoted and the reporting was in the area of politics and diplomacy. On the one hand the particle phrase is appropriate on its own, since with the combination of imperative (*naj*) and conditional (*bi*) particles it could express unrealized, uncertain event (irreality), which cannot be expressed by the indicative mood, while the conditional mood had been semantically overloaded. On the other hand—and in this we can see the influence of analogy—German expressed moderate requests as well as uncertainty with the same linguistic means, i.e., lexically with *sollen*. Based on similarity, Slovene newspaper reporters might have started using the particle phrase *naj bi* + *l*-ptcpl., expressing moderate request or wish, also for morphemic expression of uncertainty and unofficialness. The syntactic expression of doubt about an event or situation, which had been reported by some other source, had a cliché in a conditional clause, which was increasingly commonly introduced by the author's personal commentary on the event or situation. Therefore it appeared mostly in columns that carried not only reports, but also the beginnings of evaluative texts, which is evident from numerous other (non-referential) sentences, commenting on the reliability of individual pieces of information.